

Tarla Bitkileri Türlerinde Avrupa Birliği ve Türkiye Çeşit Tescil Mevzuatının Karşılaştırılması

Hasan ÇELEN 

Alata Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü, Erdemli, Mersin, Türkiye
Sorumlu yazar e-posta (Corresponding author e-mail): hsncln@gmail.com

Geliş Tarihi (Received): 12.11.2019 Kabul Tarihi (Accepted): 10.12.2019

Öz

Türkiye Avrupa Birliği üyeliği için müzakere sürecindedir. Avrupa Birliği dünya tohumculuk sektörünün güçlü bir paydaşı ve referans noktasıdır. Türk çeşit tescil sisteminin AB ile uyumlu olması Türk tohumculuk sektörü açısından önemli bir nirengi noktası olacaktır. Bu çalışmada Avrupa Birliğinin tarla bitkisi türlerinde çeşit tescil uygulamalarını düzenleyen tarla bitkisi türleri çeşitlerinin ortak kataloğuna dair 13 Haziran 2002 tarihli 2002/53/EC sayılı Konsey Direktifi ile ülkemiz Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği ve ilgili bazı mevzuatlar karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar bir uyum tablosu içerisinde toplanarak, başlıklara göre farklılıklar ve uyumluluklar açıklanmıştır. Ülkemiz çeşit tescil mevzuatının büyük bir oranda AB mevzuatı ile uyumlu olduğu görülmüştür. Ülkemiz çeşit muhafaza sisteminin güçlendirilerek 2005/834/EC sayılı Avrupa Konseyi kararına ilave yapılarak ülkemiz çeşit muhafaza uygulamalarının AB ile eşdeğerliğinin onaylanmasının sağlanmasının, ülkemiz ıslahçılarına dezavantaj sağlayan üretim izni uygulamasının revize edilmesi önemli görülmektedir. Makalede Türkiye'deki üretim izni uygulamasının Türk ıslahçılarına dezavantaj yaratan mevcut halini daha eşit ve adil bir biçime dönüştürecek önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çeşit tescil, çeşit muhafazası, ıslah, milli çeşit listesi, tohum, tohumluk

Comparison of Variety Registration Regulations of the European Union and Turkey on Agricultural Crops

Abstract

Turkey is in negotiations for European Union membership. The European Union is a strong stakeholder and reference point in the world seed sector. The harmonization of the Turkish variety registration system with the EU will be an important landmark for the Turkish seed sector. In this study, Council Directive 2002/53/EC of 13 June 2002 on the common catalog of varieties of agricultural plant species and Implantation Regulation of Plant Varieties Registration and some related legislation of Turkey were compared. The comparison results are collected in a compliance table and the differences and compatibility in this table are explained. It was seen that the Turkish legislation on variety registration is largely compatible to the EU legislation. Strengthening the Turkish variety maintenance system, confirming the equivalence of Turkish practices for the various maintenance practices with the EU, and adding of Turkey to the Council of Europe Decision No. 2005/834/EC, and revising the production permit implementation which gives disadvantages to Turkish breeders are seems essential. The current state of the production permit implementation in Turkey creates a disadvantage for Turkish breeders. A suggestion on converting production permit system to more equal and fairly system has proposed, in this review.

Keywords: Variety registration, variety maintenance, breeding, national variety list, seed, plant reproductive material

Giriş

Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki görüşmeler, 3 Ekim 2005 tarihinden sonra, devam eden bir müzakere sürecidir (Mumcu, 2005). Müzakerelere açılan fasıllardan bir tanesi

de Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası başlıklı 12'nci fasıl olup (ABB, 2019a), bu fasılda 3'ncü bölüm Tohum ve Çoğaltım Materyalleri Kalitesi ile ilgilidir (ABB, 2019b).

Çeşit ıslah edildikten (saf hat haline getirildikten) sonra, ıslahçı, elindeki diğer çeşit adayları ve bölgenin standartları ile deneyerek öne çıkan ve ekonomik bazı özellikler yönünden bölge standartlarını aşan adaylar tescile sunulmaya hazırlanır (Geçit, Bağcı, Balkaya ve Yılmaz, 2019).

Tohumculuk sektörünün en temel mevzuatının çeşit tescil mevzuatı olduğu söylenebilir. Gerek Avrupa Birliğinde (AB) gerekse ülkemizde çeşide ait tohumlukların ticaretine izin verilmesi için kayıt altına alınması gerekmektedir. AB ve ülkemizdeki kayıt sistemlerinin uyumluluğu da müzakereler sürecinde incelen konulardan birisidir.

Ülkemiz tohumculuk sisteminin AB sistemine uyumunun incelenmesi, farklı noktaların ortaya konulması ve bunların neticesinde AB uygulamaları ile ülkemiz uygulamalarının eşleştirilmesi, ülkemiz tohumculuk sektörünün uluslararası alanda kendini ispatlaması ve rekabet gücünün artırılması için önemli bir referans olacaktır.

Bu çalışma ile tarla bitkileri türlerindeki çeşit tescil mevzuatlarının karşılaştırması yapıldıktan sonra uyum tabloları oluşturulup öneriler sunularak, yapılacak çeşit tescil politika çalışmalarına bilimsel bir kaynak oluşturulması amaçlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin tarla bitkisi türlerine ait çeşitlerin tescili ve listelenmesi ile ilgili üye ülkelerin uyması gereken ana kuralları belirleyen Tarla bitkisi türleri çeşitlerinin ortak kataloğuna dair 13 Haziran 2002 tarihli 2002/53/EC sayılı Konsey Direktifi (Anonim, 2002a) ülkemizde tarla bitkisi türleri çeşitlerinin tescili ile ilgili kuralları belirleyen Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği (BÇKAAY) (Anonim, 2008a) ana materyal olarak kullanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu başta olmak üzere diğer sertifikasyon ve pazarlama mevzuatı da materyal olarak değerlendirilmiştir.

Tarla bitkilerinde çeşitlerin tescili ile ilgili AB Direktifinde yer alan maddeler ana başlık olarak belirlenmiş, bu başlıklara karşılık gelen ülkemiz mevzuatı da karşılaştırma tablosuna

eklenmiş, her iki mevzuatın uyum durumu da tabloda belirtilmiştir. Karşılaştırma tabloları üzerinden bulgular ortaya konulmuş, bulgular tartışılarak ülkemiz tescil sistemi ve mevzuatı ile ilgili öneriler getirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Tarla bitkilerinde çeşitlerin tescili ile ilgili AB direktifi başlıklarına karşılık gelen ülkemiz mevzuatı maddeleri, kısa açıklamalar ve uyum durumları ile birlikte Çizelge 1'de verilmiştir. Karşılaştırma yapılan başlıklardan 25 başlık uyumlu olarak işaretlenirken, 3 başlık uyumsuz olarak işaretlenmiştir.

Kayıt altına alınacak türler

AB'de ortak kayıt listesine alınması gereken türler, bitki gruplarına göre oluşturulan pazarlama mevzuatında yer alan türlerdir. Bu türler pancar direktifinde 2 (Anonim, 2002b), yem bitkileri direktifinde 77 (Anonim, 1966a), tahıl tohumu direktifinde 15 (Anonim, 1966b), tohumluk patates direktifinde 1 (Anonim, 2002c), yağlı ve lifli bitki tohumu direktifinde 14 (Anonim, 2002ç) olmak üzere toplam 109 adettir.

Ülkemizde Tohumculuk Kanunu'nun 7'nci maddesinde yer alan "Yurt içinde sadece kayıt altına alınmış çeşitlere ait tohumlukların ticaretine izin verilir" hükmü gereğince tohumluk ticareti yapılacak bütün türlerin kayıt altına alınması gereklidir (Anonim, 2006). Bu nedenle AB'de olduğu gibi bir tür sınırlaması bulunmamaktadır. Ancak Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliğinin 11'inci maddesinde " Kayıt altına alınabilecek tarla bitkileri türleri listesi Genel Müdürlükçe yayımlanır" hükmü yer almakta olup bu hüküm gereği yayımlanan Kayıt Altına Alınabilecek Tür Listesinde 135 tarla bitkisi türü yer almaktadır (BÜGEM, 2019). Bu listenin dışında kalan türlere ait çeşitlerin kayıt altına alınması için yapılacak işlemler Tohum Tescil ve Sertifikasyon Merkezi (TTSM) tarafından gerekli altyapı oluşturulup teknik işlemler yerine getirildikten sonra başlatılabilmektedir (Geçit ve ark. 2019).

Tohumculuk Kanunundan kaynaklı olan tohumlukları ticarete arz edilecek olan her çeşidin kayıt altına alınması zorunluluğu çeşitlerin kayıt altına alınması sisteminde büyük

Çizelge 1. Tarla bitkisi çeşitlerinin tescili ile ilgili AB ve Türk mevzuatı karşılaştırma tablosu
Table 1. Comparison table for legislation on registration of field crop's varieties of EU and Turkey

2002/53/EC	Türk Mevzuatı	Açıklama	Uyum	
Article 1	Tohumculuk Kanunu	Madde 5 (1)	+	
	BÇKAAY	Madde 11 (1)	+	
	Tohumculuk Kanunu	Madde 14	+	
Article 2	BÇKAAY	Madde 5, 6, 7	+	
Article 3	BÇKAAY	Madde 35	+	
Article 4	(1) Tohumculuk Kanunu	Madde 4 (2)	+	
	(2) BÇKAAY	Madde 16 (5)	+	
	(4) Biyogüvenlik Kanunu	Madde (5) GDO Yasak	Türk mevzuatında GDO'lu bitki yetiştirilmesi yasaktır. GDO'lu çeşitlerin tescili net değildir.	?
Article 5	(1) Tohumculuk Kanunu	Madde 3 (1) (h)	+	
	(2) Tohumculuk Kanunu	Madde 3 (1) (g)	+	
	(3) Tohumculuk Kanunu	Madde 3 (1) (z)	+	
	(4) BÇKAAY	Madde 20 (5)	+	
Article 6		Türk mevzuatında yerli ve yabancı çeşit diye bir ayrım yoktur.	+	
Article 7		Türk mevzuatında FYD denemelerin hangi rehberlere göre yürütüleceği açıkça belirtilmemiştir. Ancak uygulamada UPOV Test rehberleri kullanılmaktadır.	+	
	BÇKAAY	Madde 16 (1) (2) (3)	TDÖ Teknik Talimatlara göre yürütülmektedir.	+
Article 8			-	
Article 9	(1) BÇKAAY	Madde 37	Çeşidin diğer isimlerinin listelenmesi	+
	(2) BÇKAAY	Madde 10 (1) (ğ)	ülkemiz mevzuatında yoktur	-
	(3)		AB Üyesi olduktan sonra konulabilecek	
	(4) BÇKAAY (5)	Madde 5	Türk mevzuatında GDO'lu bitki yetiştirilmesi yasaktır. Bu çeşitlerin isimlendirmesi düzenlenmemiştir.	+
Article 10	(1)		1 – 4 fıkralar AB üye ülkeleri arasındaki faaliyetleri düzenlemektedir.	
	(2)			
	(3)			
	(4)			
	(5) BÇKAAY	Madde 18 (2)		
Article 11			-	
Article 12	BÇKAAY	Madde 8	+	
Article 13	(1) BÇKAAY	Madde 42	+	
	(2) BÇKAAY	Madde 42	+	
	(3) BÇKAAY	Madde 10 (1) (h)	+	
Article 14	BÇKAAY	Madde 42	+	
Article 15	Sertifikasyon ve Pazarlama Yönetmelikleri		+	
Article 16	(1)		Üyelikle düzenlenebilir. 2 ve 3 Ortak Kataloğa eklenen GDO lu çeşitleri, üye ülkelerin bazı durumlarda yasaklayabilmesi ile ilgili bir hükümdür.	
	(2)			
	(3)			
Article 17			AB Komisyonunun oluşturacağı Tarla Bitkisi Türlerinin Ortak Çeşitleri Kataloğu ile ilgilidir.	

Çizelge 1. Tarla bitkisi çeşitlerinin tescili ile ilgili AB ve Türk mevzuatı karşılaştırma tablosu
Table 1. Comparison table for legislation on registration of field crop's varieties of EU and Turkey

2002/53/EC	Türk Mevzuatı	Açıklama	Uyum
Article 18		Ortak Kataloğa eklenen GDO lu çeşitleri, üye ülkelerin çevre sağlığı vs. gibi riskli durumlarında yasaklayabilmesi ile ilgili bir hükümdür.	
Article 19		Başka ülkede kabul edilmiş bir çeşidi, kabul eden ülke listeden silse dahi, bir başka üye ülkenin listede tutabileceği ile ilgili bir hükümdür.	
Article 20	(1)	Kimyasal işlem görmüş tohumların bir üye ülke tarafından belirli koşullarda o ülkede özel şartlar belirlenebileceğine ilişkin bir düzenlemedir.	
	(2) Yerel Çeşitlerin Kayıt Altına Alınması, (3) Üretilmesi ve Pazarlanmasına Dair Yönetmelik	Kayıt ile ilgili yerel çeşitlere bazı özel koşullar oluşturulabileceği ile ilgili bir düzenlemedir.	+
Article 21		Genetik kaynakların korunması için kayıt altına alınma ile ilgili bazı özel koşullar oluşturulabileceğine ilişkin bir düzenlemedir.	
Article 22		Üçüncü ülkelerde yapılan teknik incelemeler ile çeşidin muhafazası ile ilgili uygulamaların AB uygulamaları ile eşdeğer olup olmadığının kontrolü ile ilgili bir düzenlemedir.	
Article 23		Avrupa Komisyonu iç düzenlemesidir.	
Article 24		Üye ülkelerin iç düzenlemeleri ile ilgili yürütme düzenlemesidir.	
Article 25		Yürürlüğe giriş sürecindeki bildirimlerle ilgili düzenlemedir.	
Article 26		Yürürlüğe girişte ülkelerin son bildirim tarihleriyle ilgili düzenlemedir.	
Article 27		Direktifin yürürlüğe giriş tarihidir.	
Article 28		Direktifin hitap ettiği ülkelerle ilgilidir.	
-	BÇKAAY	Madde 21	Üretim izni

bir paradoks oluşturmaktadır. Zira Kayıt Altına Alınacak Türler Listesinde olmayan bir türe ait çeşit adayı için başvuru yapıldığında TTSM hazırlıklı olmadığı için başvuru kabul etmeyecek, tohumluğu pazarlamak isteyen başvuru sahibi de çeşit kayıt altına alınmadığı için üretim ve pazarlama yapamayacaktır. Bu durumda kayıt işlemini zorunlu tutan devlet, bir kurumu aracılığı ile zorunlu olarak ilan ettiği bir kuralı uygulayamayacağını beyan etmiş olacaktır. AB kayıt altına alınması zorunlu olan türleri belirleyip diğerleri için herhangi bir kısıtlama getirmemiştir. Dolayısıyla AB sertifikasyon ve pazarlama direktiflerinde olmayan türlere ait tohumluklar kayıt olmadan pazarlanabilmektedir.

Ülkemizdeki bu uygulama hem TTSM için iş yükü oluşturmakta hem de ekonomik olarak

büyük önemi olmayan türlere ait tohumlukların ticaretini yapmak isteyenlere gereksiz bir maddi yük oluşturmaktadır. Tohumculuk Kanununda yapılacak bir düzenleme ile "Kayıt zorunluluğu olan türler Bakanlık tarafından belirlenerek ilan edilir" hükmü kanuna eklenmelidir. Kanunda düzenleme yapılınca kadar listede yer almayan türlerin başvuru sahibi tarafından yapılan veya yaptırılan bir teknik inceleme ile kayıt altına alınması sağlanabilir. Böylece bu paradoks aşılabilecektir.

Kayıt işlemleri birimi

AB direktifinde kayıt altına alma işlemini aşağıda yer alan kişilerin yapabileceği belirtilmektedir.

(a) Devlet kurumları,

(b) Devletin sorumluluğunda hareket eden, kamu tarafından veya özel hukukla yönetilen tüzel kişiler,

(c) Yan faaliyetler söz konusu olduğunda, bu amaç için yeminli herhangi bir gerçek veya tüzel kişiler (Anonim, 2002a).

Bu konuda AB ülkelerinde farklı örnekler mevcuttur. Almanya'da tescil işlemlerini tamamen kamu kurumu olan Bundessortenamt (Federal Bitki Çeşitleri Ofisi) yürütmektedir (BSA, 2019). Hollanda ve Fransa da ise kamunun kontrolü altında hareket eden, tüzel kişiliğe sahip özel ve bağımsız kuruluşlar olan NAK (Hollanda Tarla Bitkileri ve Patates Tohumu Genel Denetim Servisi) (NAK, 2019) ve GNIS (Fransız Tohum ve Bitki Profesyonelleri Örgütü) (GNIS, 2019) tescil işlemlerini yürütmektedir (Acar, 2008).

Ülkemizde tescil işlemleri tamamen kamu kurumu olan TTSM tarafından yürütülmektedir (BÜGEM, 2016). Bu bakımdan Türkiye'deki uygulama AB mevzuatı ile uyumludur.

Kayıt denemeleri

AB direktifinde çeşitlerin ortak kataloğa alınması için mutlaka farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk (FYD) kriterlerinin karşılanması gerekliliği belirtilmektedir. Ayrıca çeşitlerin tarımsal değerleri de (TDÖ) tatmin edici düzeyde olmalıdır. Çim amaçlı yem bitkisi türlerinde ve hibrit çeşitlerin ebeveynlerinde tarımsal değerler dikkate alınmamaktadır. AB Direktifi bitki genetik kaynaklarını korumak için yapılacak faaliyetlerde FYD ve TDÖ ile ilgili belirlenen kurallardan ayrı bir uygulama yürütülmesine de imkân vermektedir (Anonim, 2002a).

Ülkemizde de kayıt altına alınmanın ana şartı FYD testleri olup, tarla bitkileri türlerinde TDÖ denemeleri de yapılmaktadır. Tarla bitkilerine ait tür listesinde belirtilen yeşil alan çim bitkileri ile tıbbi ve aromatik bitki türlerinde sadece FYD testleri sonuçlarına göre tescil edilmektedir (Anonim, 2008a). Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerini Koruma Birliği (UPOV) üyesi ülkelerde kayıt altına alınmış bir çeşidin ülkemizde tescil başvurusunda, çeşit özellik belgesi talep edilmekte olup, çeşit özellik belgesi FYD test raporu değildir.

Hem AB hem de ülkemiz mevzuatında çeşitlerin FYD ve/veya TDÖ ile kayıt altına

alınacağı düzenlemesi mevcuttur. Ancak özellikle TDÖ denemelerinin yapılışı ile ilgili AB düzeyinde geçerli bir standart bulunmamaktadır. Ülkemizde TDÖ işlemleri tamamen TTSM tarafından organize edilmektedir. Bu da bütün türler ve bu türlere ait birçok çeşit ve bunların farklı lokasyonları düşünüldüğünde TTSM'ye büyük bir iş yükü yüklemektedir. Ülkemiz için ekonomik önemi olmayan belirli türlerde TDÖ'nün başvuru sahibi veya bir araştırma kuruluşu tarafından yapılmasının sağlanması TTSM üzerindeki iş yükünü azaltarak, FYD testlerine ve AB için çok önemli olan çeşit muhafazasının denetimine odaklanmasını temin edilebilir. Ayrıca başvuru esnasında istenen çeşit özellik belgesi, FYD raporu olarak değiştirilmelidir.

Test rehberleri ve teknik talimatlar

AB direktifinden bütün denemelerin bilimsel olarak belirlenmiş rehberlere göre yürütülmesini, farklılık ile ilgili gözlemlerin AB içerisinde yer alan bütün çeşitler ile karşılaştırılarak yapılması gerektiğini düzenlemektedir. AB öncelikle AB Bitki Çeşitleri Ofisi (CPVO) teknik protokollerinin kullanılmasını, bunun olmadığı türlerde UPOV test rehberlerinin kullanılmasını kurala bağlamıştır (Anonim, 2003).

Ülkemiz mevzuatında FYD denemelerinin hangi rehberlere göre yürütüleceği açık olarak belirtilmemiştir. TTSM internet sayfasında yer alan çeşit özellik belgeleri incelendiğinde UPOV test rehberlerine göre çeşit özelliklerin belirlendiği anlaşılmakta ve morfolojik karakterlerin CPVO teknik protokollerinde olanlar da ayrıca belirtilmektedir (TTSM, 2019a). Ülkemizde TDÖ denemeleri Teknik talimatlara göre yürütülmektedir (Anonim, 2008a). Teknik talimatlar TTSM tarafından organize edilen metot birliği toplantılarında ilgili kurumların görüşü alınarak hazırlanmakta ve Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü'nün onayı ile uygulamaya konulmaktadır (TTSM, 2019b). Teknik talimatlar çerçevesinde yapılan TDÖ denemelerinden elde edilen veriler bilimsel metotlara göre değerlendirilmekte (Aktaş, 2019) ve tescil raporları hazırlanmaktadır (TTSM, 2019c).

TTSM'nin yürüttüğü FYD denemelerinde öncelikli olarak UPOV Test Rehberlerinin kullanılması yönetmeliğe eklenmelidir. UPOV

test rehberi olmayan türlerde de hangi test rehberlerinin kullanılacağı belirlenmelidir.

Diğer ülkelerdeki başvuruların bildirilmesi

Başka ülkelerde de aynı çeşit için başvuru yapıldığında bunun başvuru sahibi tarafından bildirilmesinin tescil birimi tarafından talep edilmesi AB direktifinde yer almaktadır (Anonim, 2002a).

Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliğinde başka ülkelerde tescil işlemi yapılmış olan çeşitler ile ilgili düzenlemeler yer almakta olup, herhangi bir ülkede tescil edilmemiş olan çeşitlerin başvurularında, başka ülkelerde başvuru yapıp yapılmadığının bildirilmesi belirtilmemiştir (Anonim, 2008a).

Başvuru esnasında başka bir ülkede de başvuru yapılmış ise bu başvurunun da bildirilmesi talep edilmelidir. Ayrıca TTSM kendi yaptığı FYD denemeleri sonucunda oluşturduğu çeşit özellik belgesi ile aynı çeşit için varsa aynı dönemde başka ülke kurumları tarafından oluşturulan çeşit özellik belgesindeki karakterleri karşılaştırabilir.

Çeşitlerin muhafazası

Kayıt altına alınan çeşidin tescile esas özelliklerinin devamından sorumlu olan kişinin çeşit kataloglarında mutlaka eklenmesini düzenleyen AB mevzuatına (Anonim, 2002a) karşılık, ülkemiz mevzuatında Milli Çeşit Listesinde çeşit sahibi kavramı kullanılmaktadır (Anonim, 2008a). 12/5/2012 tarihinde yapılan değişiklikle çeşit sahibi kavramı başvuru sahibi olarak değiştirilmiştir. Ancak BÇKAAY'nde başvuru sahibi "Çeşidi ıslah eden veya geliştiren araştırma kuruluşu veya gerçek kişiler ile yetki belgesine sahip tohum üreticisi kuruluşları" olarak tanımlanmış olup çeşit idamesi ile ilgili sorumluluk konusunda bir husus belirtilmemiştir. TTSM tarafından yayımlanan Milli Çeşit Listesinde "Başvuru Sahibi" kavramının İngilizcesi "Maintainer" olarak yazılmıştır (TTSM, 2019ç).

Çeşitlerin idamesinin sağlanması ve sürekli kontrol edilmesi AB mevzuatının bir kuralı olarak yer almaktadır. Ancak ülkemiz mevzuatında sertifikasyon yönetmeliklerinde yer alan ön ve son kontroller ile çeşit muhafazası kontrolü yapılmakta olup, BÇKAAY bu konuda açık bir düzenleme içermemektedir.

BÇKAAY çeşide ait standart numunenin her 10 yılda bir yenilenmesini düzenlemektedir. AB ülkelerinde ise ilk ve son numunenin aynı olup olmadığı kontrol edildikten sonra standart numune değişimi veya yenilenmesi yapılmaktadır (Anonim, 2002a). BÇKAAY'nde ise numunelerin test edilmesine ilişkin bir hüküm yoktur. Gerektiğinde TTSM çeşidin devamlılığının sağlanıp sağlanmadığını kontrol edebilmektedir.

Çeşit muhafazası sürdürülebilir bir kaliteli ve sertifikalı tohumluk üretiminin temelini oluşturmaktadır (Ayrancı ve Bağcı, 2016). Bir çeşidin ıslah edilmesi kadar çeşidin genetik olarak safiyetinin korunması da büyük önem taşımaktadır (Aktaş ve ark., 2011). Sertifikasyon yönetmeliklerinde, "Ön ve son kontrol denemelerinde çeşit safiyeti yönünden standartlara uygun olmayan parsellere ait tohumluk üretim alanları sertifikasyon kuruluşları tarafından denetlenir. Ön kontrol denemelerinde ardi ardına üç yıl çeşit safiyeti yönünden standartlara uygun olmadığı tespit edilen çeşitlerin kaydı, TTSM tarafından hazırlanan rapora istinaden, Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliğinde belirtilen Tarla Bitkileri Tescil Komitesi tarafından iptal edilebilir." hükmü bulunmaktadır (Anonim, 2008b). Bu kontrollerin çeşit safiyetinin ve dolayısıyla muhafazasının kontrolü amacıyla yapıldığı ortadadır. Sertifikasyon yönetmeliklerinde yer alan, çeşit muhafazası ile ilgili ön ve son kontroller ile sertifikalarda çeşidin ismine doğruluğu ve çeşit safiyeti yönünden dolaylı kontroller yapılarak çiftçi, üretici/ tüketicilerin korunması sağlanmaktadır (Geçit ve ark. 2019). Ancak çeşit muhafazasından hangi kuruluşun sorumlu olduğu, hangi denetimlerin yapılacağı ve sonuçlarının ne olacağına dair düzenlemeler BÇKAAY'ne eklenmelidir.

AB üçüncü ülkelerde yapılan çeşit muhafaza uygulamalarının 2002/53/EC sayılı Ortak Katalog Direktifi ve ilgili sertifikasyon direktiflerinde belirtilen hususlara uygun olup olmadığını kontrol etmekte ve uygun olan ülkeleri ilan etmektedir (EU, 2005). Ülkemiz bu listede yer almamaktadır. Bu da ülkemiz ıslahçıların çeşitlerini AB ülkelerinde tescil etmek için müracaat ettiğinde, AB içinde bir firma üzerinden tescil işlemlerini

yapmasına ve dolayısıyla zaman ve para kaybına neden olmaktadır (Bruins, 2017). Ülkemiz tarla kontrolleri ile ilgili olarak AB tarafından eşdeğerliği kabul edilmiş ülkeler listesinde yer almaktadır (EU, 2002). BÇKAAY ve sertifikasyon yönetmeliklerindeki çeşit muhafazası ile ilgili hususlar AB uygulamaları ile eşleştirildikten sonra ülkemizin çeşit muhafaza uygulamalarının AB ile eşdeğerliği kabulü sağlanmalıdır.

Çeşit isimlendirmesi

AB direktifinde çeşidin bütün üye ülkelerde mümkün olduğu kadar aynı isimle listelere alınmasını düzenlemektedir. Ülkemiz mevzuatı da aynı yönde hüküm içermektedir.

AB direktifinde herhangi bir nedenle çeşit başka ülkelerde yer alan isminden farklı biçimde listeye eklenmiş ise, başka ülkelerdeki isimlerinin de listelere eklenmesini düzenlemektedir. Ülkemiz mevzuatında bu yönde bir düzenleme yoktur.

Çeşit isimlendirmesi ile ilgili olarak AB mevzuatında detaylı bir başka düzenleme de mevcuttur. Bu düzenleme hem tarla bitkilerinde, hem sebze türlerinde yapılacak olan isimlendirmeler ile CPVO tarafından yapılan bitki ıslahçı hakları işlemlerinde olan çeşitler için de geçerlidir. Bu düzenlemede marka ve coğrafi işaretler ile ilgili itirazların değerlendirilmesi ve isimlendirme yapılırken bu hakların çiğnenmemesi gerekmektedir. Ayrıca çeşit isminin özel isim (fancy name) olabileceği gibi bir kod da olabileceği, özel isim ve kodların hangi standartları göre verilmesi gerektiği, listeden silinen isimlerin tekrar kullanılmasının kuralları, isimlendirmede kullanılmayacak faktörler, aynı ismin verilmeyeceği tür grupları gibi oldukça detaylı isimlendirme kuralları yer almaktadır (EU, 2009).

Ülkemiz mevzuatında çeşidin isimlendirmesi ile ilgili BÇKAAY 20'nci maddesinde düzenleme yapılmıştır. Ancak bu madde oldukça genel ifadeler içermekte olup, TTSM tarafından uygulamada kullanılan birçok detay bu maddede yer almamaktadır.

BÇKAAY'nin 10'uncu maddesine göre kayıt altına alınan çeşide; çeşit sahibinin önerisi dikkate alınarak tescil veya STK komiteleri tarafından bir isim verilir (Anonim,

2008a). AB çeşit isminin ilan edilmesini ve tescil kurumunun yanında üçüncü şahısların da çeşit isimlerini değerlendirmesini, itiraz olmaz ve belirlenen standartlara uygun ise ismin onaylanmasını düzenlemektedir (EU, 2009). Ülkemizde çeşit isimlendirmenin hangi standartlara göre verileceği belirlenmeli ve ilan edilmelidir. Ayrıca önerilen ismin ilan süreci ile üçüncü kişiler tarafından gelecek itirazların da dikkate alınması sağlanmalıdır.

Genetiği değiştirilmiş çeşitlerin kaydı

AB mevzuatında Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO)'lu çeşitlerin 90/220/EEC sayılı direktifle yapılacak çevresel etki değerlendirmeleri sonrasında kayıt altına alınmasını ve çeşit listelerinde GDO'lu olduğunun açıkça belirtilmesini düzenlenmiştir (Anonim, 2002a).

Ülkemizde Biyogüvenlik Kanunu'nun 5 inci maddesinde GDO'lu bitkilerin yetiştirilmesi yasaklar arasında yer almaktadır (Anonim, 2010). Bunun dışında GDO'lu çeşitlerin başvurularının kabul edilip edilmeyeceği veya bu çeşitlerin Milli Çeşit Listesine nasıl dâhil edileceğine dair BÇKAAY'nde bir hüküm bulunmaktadır.

Bugünkü yönetmelikte GDO olan bir çeşit kayıt altına alınması için müracaat edilmesi halinde kayıt edilmesi mümkündür. BÇKAAY yalnızca çeşidin kayıt altına alınması ile ilgili olup, kayıt altına alınan çeşidin diğer mevzuatlarda kısıtlayıcı hükümler bulunmadığı takdirde üretilip çoğaltılmasına izin verilmektedir. Bu yaklaşım ile GDO'lu çeşitler mevcut yönetmeliğe göre kayıt altına alınabilir. Bunun dışında bir yaklaşım sergilenecek ve GDO'lu çeşitler kayıt altına alınmayacaksa bunun açık biçimde BÇKAAY'ne eklenmesi uygun olacaktır.

Kayıt süreleri ve kayıtların yenilenmesi

AB mevzuatında kayıt süreleri kabul tarihinden itibaren 10 yıl olup takvim yılı sonunda listelerden silineceği düzenlenmiştir. Ayrıca çeşit muhafazası kontrol edilebilecek şekilde üretilmeye devam ediliyorsa ve FYD koşullarını karşılıyorsa 10 yıl daha kayıt listesine eklenmektedir. Uzatma başvurularının genetik kaynak olarak muhafazası gerektiği durumlar hariç 2 yıl öncesinde yapılması gerekmektedir.

Türk mevzuatında da kayıt süresi ve uzatma işlemleri aynı olup, yalnızca genetik kaynak olarak devamlılığı gereken çeşitler için de listeden kaldırılmasından 2 yıl önce müracaat edilmesi konusunda farklılık bulunmaktadır.

Kayıt yenileme işlemlerinde genetik kaynak olarak kullanılması uygun olacak olan çeşitler için yapılacak başvurularda iki yıl öncesinden başvuru yapılması düzenlemesi BÇKAAY'nden kaldırılmalıdır. Çeşidin genetik kaynak olarak kullanılması amacıyla kimin ve ne şekilde başvuru yapılacağı netleştirilmesi gerekmektedir. Zira çeşidin genetik kaynak olarak kullanılması amacıyla kayıt süresinin yenilenmesi için çeşit sahibi dışındaki kişiler müracaat edecektir.

Kayıt sonrası değişiklikler ve kayıt listesinden çıkarma

Kayıt edilmiş bir çeşit ile ilgili isim ve farklılık ile ilgili herhangi bir sorun çıktığında AB mevzuatına göre bu durum detaylı biçimde açıklanmalıdır. Bu durumda isim değiştirilmeli veya çeşit listelerden çıkarılmalıdır. Ayrıca AB mevzuatında çeşidin FYD koşullarını sağlanmadığının tespit edilmesi, çeşidin muhafazasından sorumlu kişinin isteği, belirlenen kurallara uyulmaması ve başvuru esnasında beyan edilen ve çeşidin kabulüne esas olan bilgilerin farklı olması durumlarında çeşidin listeden çıkarılması gerektiği düzenlenmiştir. Kayıt süresi biten çeşitler de listelerden düşürülmektedir.

Ülkemiz mevzuatında yukarıda belirtilen kuralların hepsi aynen yer almaktadır. Yalnızca başvuruda beyan edilen bilgilerin farklı olması durumuna değinilmemiştir. Ancak hukuki içtihadta, böylesi bir durumda zaten çeşidin kayıt şartları ortadan kalkacağı için çeşit listeden silinmektedir.

Listeden çıkan çeşitlerin ticareti

Kayıt listelerinden silinen çeşitlere ait tohumlukların en fazla listeden çıkma tarihini takip eden üçüncü yılın 30 Haziran'ına kadar izin verilebileceği AB mevzuatında yer almaktadır.

Ülkemizde bu düzenleme sertifikasyon ve pazarlama yönetmeliklerinde yapılmış olup, tahıllarda ve tohumluk patatesten tescilli olan ancak kayıt listesinden çıkarılan çeşitlere ait tohumlukların stokları Bakanlığa bildirilmek

kaydı ile en fazla üç yıl çoğaltım ve ticareti yapılabilirken, üretim iznli çeşitlerin tohumları yılsonuna kadar ticaretine izin verilmektedir (Anonim, 2008b, Anonim, 2011). Yem bitkilerinde ise milli çeşit listesinden çıkarılan çeşitlere ait; üretim süreci devam eden tohumluklar gruplandırmasının yapıldığı üretim sezonu, stokta bulunan tohumluk partileri ise çeşidin listeden çıktığı üretim sezonunu takip eden üretim sezonu sonuna kadar pazarlanabilir (Anonim, 2015). Yağlı ve Lifli Bitkiler ile Pancarda ise kayıt listesinden çıkarılan çeşitlere ait tohumlukların stokları Bakanlığa bildirilmek kaydı ile en fazla üç yıl çoğaltımının ve ticaretinin yapılabilmesine izin verilmektedir (Anonim, 2008c, Anonim, 2008ç).

Kayıt listesinde çıkarılan bir çeşidin ticaretine izin verilmesi bütün yönetmeliklerde aynı olacak şekilde düzenlenmeli, hatta sertifikasyon yönetmeliklerindeki ilgili maddeler kaldırılarak, bu düzenleme BÇKAAY'ne dâhil edilmelidir.

Üretim izni

Avrupa Birliği tarla bitkileri çeşitlerinin ortak kataloğa eklenmesini FYD ve TDÖ deneme sonuçlarından sonra yapılacağını düzenlemiştir.

Tohumculuk Kanunu'nda üretim izni "Yurt içinde veya yurt dışında ıslah edilen veya bulunan ve geliştirilen bitki çeşitlerinin biyolojik ve teknolojik özellikleri ile hastalık ve zararlılara dayanıklılığının ve tarımsal özelliklerinin tespit edilerek, çeşit tescil edilinceye kadar verilen süreli izni," olarak tanımlanmıştır (Anonim, 2006). BÇKAAY hükümlerine göre başvuru sırasında aynı zamanda üretim izni için de başvuru yapılarak, bilgi ve belgeler uygun olduğunda ilk üretim izni toplantısında üretim izni alınabilmekte ve FYD ve/veya TDÖ'sü tamamlanmayan çeşitlerin ülkemizde tescil işlemleri sonuçlanıncaya kadar ticaretine izin verilmektedir (Anonim, 2008a). Eğer çeşit tescil edilmez ise üretim izni verilen ve sonrasında listeden silinen çeşitlere ait tohumlukların ticaretine de sertifikasyon ve pazarlama yönetmeliklerinde yer alan düzenlemelere göre devam edilmektedir (Anonim, 2008b) (Anonim, 2008c) (Anonim, 2008ç) (Anonim, 2011) (Anonim, 2015).

Tarla bitkilerinde üretim izni uygulaması AB mevzuatında bulunmayan bir uygulama olup, mevcut haliyle ülkemizde ıslah edilen çeşitler ile başka bir ülkede kayıt altına alınmış bir çeşit için aynı kurallar uygulanmaktadır. Ülkemizde ıslah edilen bir çeşit üretim izni aldığı takdirde, üretim süreci daha yeni başlamakta, tohum üreticisinin bu çeşidi çiftçilere ulaştıracak hale getirmesi en az iki üç yıl almaktadır. Ancak başka ülkelerde tescil edilmiş ve üretilen bir çeşit üretim izni aldığı günün ertesinde binlerce ton ithal edilerek ticarete sunulabilmektedir. Sonrasında çeşit tescil edilmediği takdirde binlerce ton tohum ülkemizde satılmış olmakta ve telafisi zor sonuçlar doğurmaktadır. Üretim izni uygulaması mevcuthaliyle ülkemiz ıslahçıları için dezavantajlı bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenle üretim izni uygulamasının yalnızca ülkemizde ıslah edilen veya başka ülkelerde ıslah edilmekle birlikte ilk defa ülkemizde kayıt altına alınacak çeşitlerde uygulanması eşit ve adil bir üretim izni sisteminin oluşturulmasını sağlayacaktır.

Üçüncü ülkelere ihraç edilecek çeşitler

AB kurallarında bu düzenlemelerin üçüncü ülkelere yapılacak tohum ihracatı için geçerli olmadığı dile getirilmekte olup (Anonim, 2002a), ülkemiz Tohumculuk Kanununda "İhracat amacıyla ithal edilip üretilen bitkisel ürün veya tohumluklarda kayıt altına alınma şartı aranmaz" hükmü yalnızca ihracat amaçlı ithal edilen çeşitlere bir istisna tanınmıştır (Anonim, 2006). BÇKAAY'de Başvuru yapılan ve tescil edilmeyen çeşitlerin, FYD koşullarını sağlaması koşulu ile Alt Liste'ye eklenmesi düzenlenmiştir. Alt listeye alınan çeşitlerin yurtiçinde ticareti yasaktır (Anonim, 2008a). İhraç edilecek tohumlar hedef ülkenin standart ve şartlarına tabidir. Ülkemiz için en iyi olan çeşit bile başka bir ülke için kötü bir çeşit olabilecektir. Bu nedenle ihraç edilecek tohumlukların kayıt altına alınma zorunluluğu, tıpkı AB direktifi gibi kaldırılmalıdır. "İhracat amacıyla ithal edilip üretilen bitkisel ürün veya tohumluklarda kayıt altına alınma şartı aranmaz" hükmü tohumluk ithal ederek ülkemizde üretim yapan ve sonrasında ihraç eden firmalar için bir kolaylık oluşturmaktadır. Ancak aynı kolaylık ülkemizde ıslah edilen bir çeşidin ihracatında gösterilmemektedir. Kanun maddesinin "İhraç edilecek tohumluklarda kayıt altına alınma şartı aranmaz" olarak

değiştirilmesi eşitliği sağlayacaktır. Tohumculuk Kanunu'nun 7 nci maddesinde yer alan "Yurt içinde sadece kayıt altına alınmış çeşitlere ait tohumlukların ticaretine izin verilir" hükmüne istinaden BÇKAAY nin kapsam bölümüne iç piyasaya verilmeden yalnızca ihraç edilecek çeşitlerin yönetmelik kapsamına girmediği düzenlenmelidir.

Sonuçlar

AB kaynakları ile yürütülen Türk Tohumculuk Sektörünün Geliştirilmesi ve AB ile Uyumu Projesi sonucunda ülkemiz çeşit kayıt sistemi ile ilgili önerilerden bu çalışmada yer alan başlıklarla ilgili olanlar şunlardır. Çeşidin önceden kayıt olduğu ülkenin yetkili biriminden numune talep edilmesi, referans koleksiyonların güçlendirilmesi ve yönetilmesi, çeşit muhafazasının durulmuşluk ve tanımlama açısından kontrolü ile Üretim izninin AB kurallarına uyumlaştırılmasıdır (Menard, 2010). Söz konusu raporda belirtilen konulardan çeşit muhafazası ve üretim izni ile ilgili olanlar hala geçerliliğini korumakta olup, bu konularda bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Çalışma sonucu elde edilen bulgulardan ve yukarıda belirtilen raporda yer alan önerilerden de görüleceği gibi AB sistemi ile ülkemiz tescil sisteminin uyumluluğu oldukça yüksektir. Uyumsuz olan başlıklar daha çok yan düzenlemelerle ilgili olup, tescil mevzuatının ana çatısı değiştirilmeden uyum çalışmaları yapılması mümkündür.

Çeşit muhafazasının kontrolü ile ilgili çalışmalar konusunda AB uyumluluğunun yakalanması için bir çalışma başlatılmalı ve ülkemizin halen yürüttüğü bu uygulamaların daha da geliştirilerek, ülkemizin çeşit muhafaza sisteminin AB ile uyumlu olduğunun 2005/834/EC sayılı direktife dahil edilmesi sağlanmalıdır. Bu ülkemiz tohumculuk sisteminin güvenilirliği ve saygınlığı için önemli bir referans olacaktır.

Üretim izni sisteminin en fazla AB üyeliğine kadar devam edebileceği açıktır. Zira üyelikle birlikte bu sistemin kullanılması mümkün olmayacaktır. Mevcut üretim izni sisteminin ülkemiz ıslahçılarına dezavantaj yaratan nitelikleri ortadan kaldırılacak şekilde güncellenmesi, ülkemiz bitki ıslahı sektörü için büyük önem arz etmektedir.

AB tarla bitkisi türleri çeşitlerinin ortak kataloğuna dair 13 Haziran 2002 tarihli 2002/53/EC sayılı Konsey Direktifinin de dahil olduğu tohum ve çoğaltım materyali ile ilgili kuralları belirleyen 12 direktifi birleştiren ve önemli reformlar içeren tohumluk kanunu teklifi 2013 yılında Avrupa Parlamentosuna sunulmuştur (EU, 2013). Bu teklif Avrupa Parlamentosunda 11.03.2014 tarihinde reddedilmiştir (EU, 2014). Ancak Avrupa'nın teknoloji yarışında geri kalmaması için tohumculuk ile ilgili yeni düzenlemelere ihtiyaç duyduğu görüşü gündemden düşmemektedir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu 26.10.2016 tarihinde yeni bitki sağlığı düzenlemesini kabul etmiş olup, aşamalar halinde yürürlüğe giren düzenleme, 2022 başında tamamen yürürlüğe girecektir (EU, 2016). Bütün bu süreç Avrupa Birliğinin tohumculuk konusunda önemli düzenlemeler yaparak rekabetçiliğini korumaya çalıştığını göstermektedir. Ülkemiz, bu gelişmeleri de dikkatle izleyerek bitki çeşitlerini kayıt altına alma sistemi de dâhil olmak üzere tohumculuk mevzuatında güncellemeler yapmalı ve tohumculuk sektörünün rekabet gücünü arttıracak tedbirler almalıdır.

Kaynaklar

- ABB. (2019a). Fasil 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası. Avrupa Birliği Başkanlığı: <https://www.ab.gov.tr/77.html> adresinden alındı. Erişim tarihi: 21.10.2019.
- ABB. (2019b). Tarama Süreci Sırasındaki Mevzuat Listesi. Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/tarama/tarama_files/12/SC12EXP_ACQUIS_LIST.pdf adresinden alındı. Erişim tarihi: 21.10.2019.
- Acar, Ş. (2008). Avrupa Birliği ve Türkiye'de tohumculuk sektörünün yapılanması. AB Uzmanlık Tezi. Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.
- Aktas, B. (2019). Assessment of value for cultivation and use (VCU) trial data by GGE-biplot analysis in bread wheat (*Triticum aestivum* L.). *Applied Ecology And Environmental Research*, 17(6):12921-12936.
- Aktaş, B. Aydemir, T., Yılmaz, K. (2011). Serin iklim tahıllarında çeşit kimliğinin belirlenmesi ve çeşit muhafazasının önemi. Türkiye IV. Tohumculuk Kongresi, (2) 295-301.
- Anonim. (1966a). Council Directive 66/401/EEC of 14 June 1966 on the marketing of fodder plant seed.
- Anonim. (1966b). Council Directive 66/402/EEC of 14 June 1966 on the marketing of cereal seed.
- Anonim. (2002a). Council Directive 2002/53/EC of 13 June 2002 on the common catalogue of varieties of agricultural plant species.
- Anonim. (2002b). Council Directive 2002/54/EC of 13 June 2002 on the marketing of beet seed.
- Anonim. (2002c). Council Directive 2002/56/EC of 13 June 2002 on the marketing of seed potatoes.
- Anonim. (2002ç). Council Directive 2002/57/EC of 13 June 2002 on the marketing of seed of oil and fibre plants.
- Anonim. (2003). Commission Directive 2003/90/EC of 6 October 2003 setting out implementing measures for the purposes of Article 7 of Council Directive 2002/53/EC as regards the characteristics to be covered as a minimum by the examination and the minimum conditions for examining certain varieties of agricultural plant species.
- Anonim. (2006). 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu.
- Anonim. (2008a). Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği.
- Anonim. (2008b). Tahıl Tohumu Sertifikasyonu ve Pazarlaması Yönetmeliği.
- Anonim. (2008c). Yağlı Lifli Tıbbi ve Aromatik Bitki Tohumu Sertifikasyonu ve Pazarlaması Yönetmeliği.
- Anonim. (2008ç). Pancar Tohumluğu Sertifikasyonu ve Pazarlaması Yönetmeliği.
- Anonim. (2010). 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu.
- Anonim. (2011). Tohumluk Patates Sertifikasyonu ve Pazarlaması Yönetmeliği.
- Anonim. (2015). Yem Bitkileri ve Yemeklik Tane Baklagil Tohumluğu Yönetmeliği.
- Ayrancı, R., ve Bağcı, S. A. (2016). Tahıllarda Çeşitlerin Genetik Safiyetinin Sürdürülmesi. *Türktob Dergisi*, 4(20), 42-45.
- Bruins, M. (2017). How equivalent is Turkey? *EuropeanSeed*, 4(4), 16.
- BSA. (2019). About Us. *Bundessortenamt Internet Sitesi*: <https://www.bundessortenamt.de/bsa/en/the-bundessortenamt/about-us/> adresinden alındı. Erişim tarihi: 30.10.2019.
- BÜGEM. (2016). Tohumluluk 2015. Ankara: Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü.
- BÜGEM. (2019). Kayıt Altına Alınacak Tür Listesi. Tarım ve Orman Bakanlığı İnternet Sitesi: https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Bitkisel%20%C3%9Cretim/Tohumculuk/Kay%C4%B1t%20T%C3%BCr%20Listesi/Kayit_Tur_Listesi.pdf adresinden alındı. Erişim tarihi: 23.10.2019.
- EU. (2002). Council Decision of 16 December 2002 on the equivalence of field inspections carried out in third countries on seed-producing crops and on the equivalence of seed produced in third countries (2003/17/EC).
- EU. (2005). 2005/834/EC: Council Decision of 8 November 2005 on the equivalence of checks on practices for the maintenance of varieties carried out in certain third countries and amending Decision 2003/17/EC.
- EU. (2009). Commission Regulation (EC) No 637/2009 of 22 July 2009 establishing

- implementing rules as to the suitability of the denominations of varieties of agricultural plant species and vegetable species.
- EU. (2013). Proposal for a Regulation Of The European Parliament and Of The Council On the production and making available on the market of plant reproductive material (plant reproductive material law). Avrupa Birliği İnternet Sitesi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013PC0262&from=EN> adresinden alındı. Erişim tarihi: 06.12.2019
- EU. (2014). Plant reproductive material. Avrupa Konseyi İnternet Sitesi: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/animal-plant-health-package/plant-reproductive-material/#> adresinden alındı. Erişim tarihi: 06.12.2019.
- EU. (2016). Regulation 2016/2031 of the European Parliament of the Council of 26 October 2016 on protective measures against pests of plants, amending Regulations (EU) No 228/2013, (EU) No 652/2014 and (EU) No 1143/2014 of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 69/464/EEC, 74/647/EEC, 93/85/EEC, 98/57/EC, 2000/29/EC, 2006/91/EC and 2007/33/EC.
- Geçit, H., Bağcı, S., Balkaya, A., ve Yılmaz, K. (2019). Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması. Tohum, Tohumculuk ve Teknolojileri (Cilt 4, s. 544-580). içinde Ankara: BİSAB.
- GNIS. (2019). Legal Status. GNIS İnternet Sitesi: <https://www.gnis.fr/en/french-interprofession-organisation-for-seeds-and-plants-legal-status/> adresinden alındı. Erişim tarihi: 28.10.2019.
- Menard, A. (2010). Twinning Final Report of Development of Seed Sector in Turkey and Alignment to EU. European Commission.
- Mumcu, C. (2005). Türkiye ve Avrupa Birliği Müzakere Süreci. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8), 173-188.
- NAK. (2019). NAK Services. NAK İnternet Sitesi: <https://www.nak.nl/organisatie/nak-services/> adresinden alındı. Erişim tarihi: 30.10.2019.
- TTSM. (2019a). Özellik Belgeleri. TTSM İnternet Sitesi: <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Menu/48/Ozellik-Belgeleri> adresinden alındı. Erişim tarihi: 07.10.2019.
- TTSM. (2019b). Mısır Tarımsal Değerleri Ölçme (TDÖ) Denemeleri Teknik Talimatı güncellenmiştir. TTSM İnternet Sitesi: <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Duyuru/114/Misir-Tarimsal-Degerleri-Olcme-tdo-denemeleri-teknik-talimati-guncellenmistir> adresinden alındı. Erişim tarihi: 04.10.2019.
- TTSM. (2019c). Yayınlar. TTSM İnternet Sitesi: <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Menu/114/Yayinlar> adresinden alındı. Erişim tarihi: 23.10.2019.
- TTSM. (2019ç). Milli Çeşit Listesi. TTSM İnternet Sitesi: <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=85> adresinden alındı. Erişim tarihi: 23.10.2019.